

ACC. N:R M. 14687: 1-21.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: *Skåne* Upptecknare: *Frans Mårtensson, Brantevik*
Härad: *Järvestad* Berättare: " " "
Socken: *Ö. Köbbelöv* Berättarens yrke: *f.d. lantbrukare*
Uppteckningsår: *1958* Född år *1877* i *Ö. Köbbelöv*

Boskapskötsel. s. 1-21.

N. M. 60

Här lämnade besked gälla större och mindre
bondgårdar, och går 80 å 90 år tillbaka i tiden.
En egendom om 50 tld. utan betesmarker höll
på den tiden 5 å 6 mjölkkor och lika många
ungdjur. Tillhörde dessutom en 10 tld ängsmark
eller betesmark egendomen, var det ett par kor
mer. Men några bestämda normer var det inte
utan mera ett vanligt bruk. Dessutom hölls
5 å 6 moderfår om ovannämnda betesmark fanns.
Fanns inte den, var moderfårens antal något
mindre. Vad dragare beträffar den tiden, fanns
på en sådan gård 2 par hästar och ett par oxar.
Kan kanske också nämnas, att om det fanns
kärmark till en sådan gård, så förekom gäs-
uppfödning. Sken var viktigast på den tiden.
Mjölkproduktion förekom mest för gårdsof-
kets eget behov. Blev det något över såldes
1) kanske något stop till någon husman som

arbetade vid gården, eller till någon hantverkare. Eller också kärnades smör och trycktes ost, som också avyttrades till folk hemma omkring. Djuren höllas mest med tanke på att de skulle förbruka foder, som producerades på egendomen och att detta förvandlats till gödsel.

Betesplatser. Jorden kultiverades med en sjunde- eller en åttandedel årligen. På denna träda hade får och gäss sommarbete. Övriga djuren betade dels i befintlig äng och på ^{dels} klövervall. I Gistör finns en gemensam betesmark på omkring 12 fld. Denna betesmark bestöt man så byen enskiftades i början på 1800-talet, skulle på grund av sin storbundenhet och sidlänadhet ligga som en byens allmänning. Byens i mantalsatta jord var så uppdelad på 10 rusthåll, som under indelningsverkets tid, för kronans räkning höll 10 ryttare.

2) hästar, som under sommarmanaderna gingo

där, då de ej voro inkommanderada till tjänst. Utom dessa 10 beten, räknades ett elfte bete som inräknades i byskolletlärarens löneförmåner på så sätt, att han fick ha sin ko där på sommarbete. Allmänningen kallades och kallas än för "Hästhagen". Omkring sekelskiftet förjorde indelningsverket att övergå till värvat folk och eftersom rusthållshästarna försvunno, såldes häst-hagsbetena till de högstbjudande, som nu släp-
pa nötkreatur i Hästhagen på sommarbete. Eftersom det fanns mycket sten i Hästhagen, är denna inhägnad med fler dubbla stengårdar. I densamma har alltid förekommit en del vilda hagbarnsbuskar, där djuren söker skugga vid skarp sol.

Nötkreaturens raser.

3) Det har talats om att de gamla nötkreatursraserna voro en blandning av danska och svenska raser

med mycket inavel. Djuren voro ej så stora som den nu allmänna holländska rasen. Till färgen voro de röda, rödbrakiga, en del något gulaktiga, hade i allmänhet stora upprättböjda horn. Kraftfoder var på den tiden okänt. Djuren mjölkade därför inte mycket. Men den mjölk de gav var vanligen fet. Djuren voro anspråkslösa och hårdiga.

Det var herregårdarna, som i senare delen av 1800 talet började införa den holländska, eller som den också kallades, den ostfrisiska nötkreatursrasen. Unge lantbrukaresöner som genomgingo lantbruksskolor ^{också} fick där insikter om att mjölkproduktion kunde löna sig om bättre kreatursraser anskaffades. En del lantbrukare försökte med kor av aijr-skärrasen, som visst kom från England. De nya raserna voro mera anspråksfulla och fordrade kraftigare underhåll. Gödselproduktionen blev härigenom rikligare och kraftigare, vilket

Bidrog till höjande av jordbrukskulturen.
De nya kreatursraserna hade den nackdelen
att de voro mera mottagliga för f. t. c. och en
del andra sjukdommar. Em del korsningsförsök
förekom mellan olika raser såsom mellan
den gamla rasen och den holländska.

Husdjurens namn.

Kreaturens namn angävos till en del efter dju-
rens färg. En ko som hade större vita fläckar
kallades "Broka". Ett djur som hade ett vitt färg-
sträck längs ryggen fick heta Draga. Ett djur
som hade en större vit fläck, hette Trekantig
fläck i pannan, fick heta Hjelma. En med vit
prick i pannan fick heta Hjärna. Hade ett
djur vita streck ovanom näsen fick det heta
Grima. På vora Litja och Plomma också rätt
vanliga namn på kor. Tjurar hade sålvan namn,
men namn som Tetter och Nose kunde förekom-
ma.

Mjölkning

ACC. N:R M. 14687:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

6

Det mjölkades tre gånger om dagen såväl vin-
ter som sommar, om djuren mjölkade minst 10 ä
12 lt. Gick mjölmängden på något djur ^{ner} till 5 lt.
om dagen, mjölkades djuret 2 gånger om dagen.
När det gick under 3 lt. blev djuret mjölkat
en gång dagligen, tills det sinade rent ut.
På mjölkningen var det många mjölkare
som bara sutto med böjda knän. Men i flesta
fall användes en 20 ä 30 cm hög 3 eller 4 blynt
träpass. Men det var mjölkare som på fräskor
eller trätoffeln, med nosen vänd ner i marken,
sutto på skons bakstrycke. Längst tillbaka i
tiden användes spannar med frästivor, men se-
nare användes spannar av plåt. Fissa djur
hade en slags hård muskulatur i spenarna
och mjölken sprutade då fram i en mycket
lunn stråle och det var arbetsamt att mjölka
sådana djur. Numera kunna veterinärer operera

6)

bort sådana fel. Skillnaden på mjölkning inom
hus och utomhus var, att utomhus vore djuren
renare och därför behagligare att utföra mjölk-
ningen.

Beförskning. I gammal tid fanns det egen fjur
i nästan varje gård. Sedan lantbrukarna bör-
jat lägga an på renare och bättre djur, bör-
jade man ~~h~~ bilda föreningar för hållande av
gemensam fjur. Sådana fjurar inköptes på
avelsdjurs auktioner. Hållande av förenings-
fjurar, började man mer i senare delen av
förra århundradet. Fjurarna utarkordera-
des på foderhållning till lägstbjudande delä-
gare. Beförkningsavgifterna erlades i penning
ar, något lägre för delägare och något högre
för utomsfäende, som ville begagna fjuren.

Korna beförsktes i regel vid första brunst efter
kalvningen. Där betesmarker hörde till gården

Efter betäckningen hölls korna i fähuset första dagen.

Kalvens uppväxt.

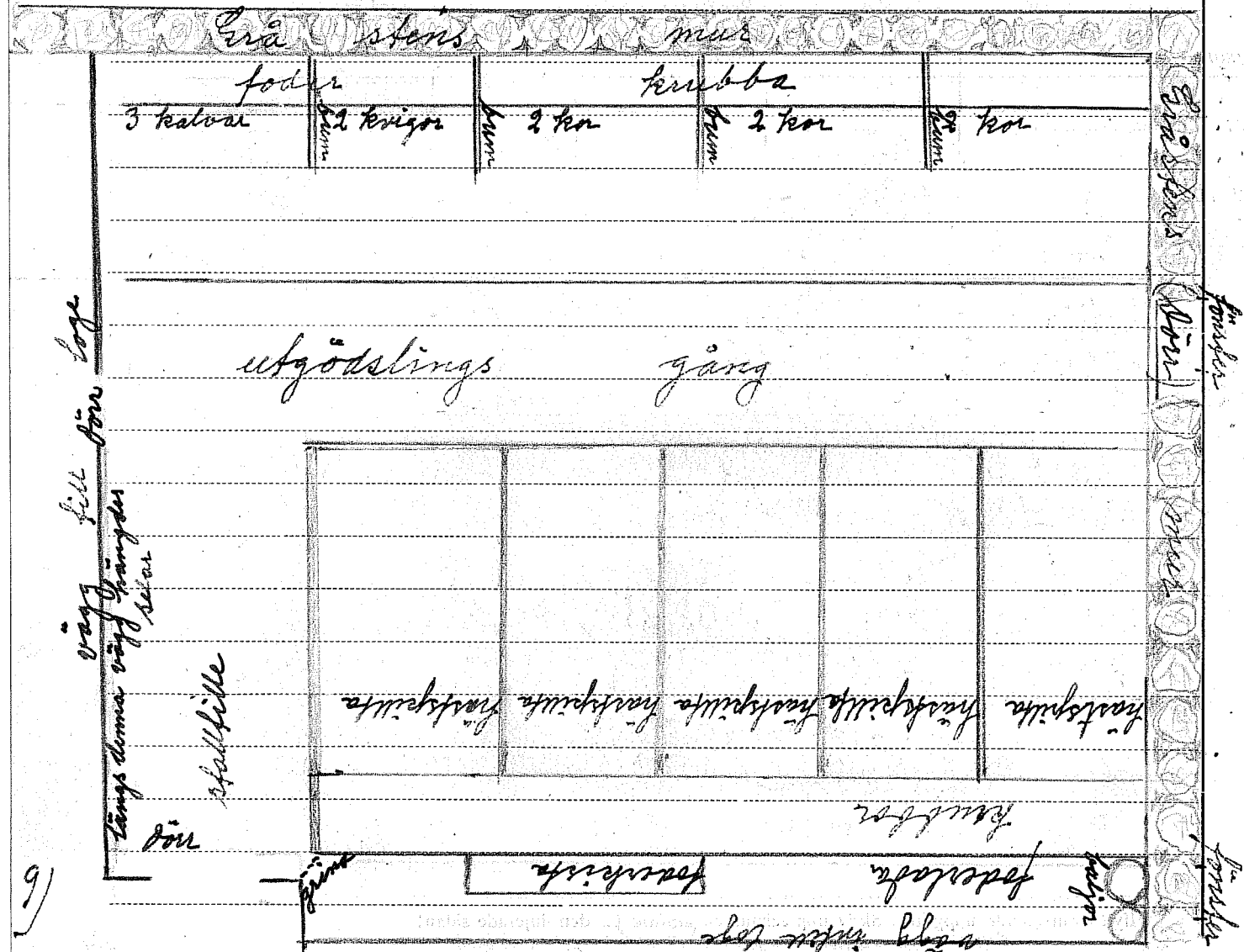
I gammal tid förekom inte all kalven skulle dia modern. Detta bruk hör till en senare tid och kunde förekomma i sådana fall då modern hade stora svulster i juvret en veckas tid efter kalvningen. Men en sådan kalv var sedan tvär att få till att dricka ur kärl. I ännu senare tid då det varit bra priser på götkalvar, har det förekommit att kalven fått gå hos modern och dia efter behag en sex veckors tid, samtidigt som hon även handmjölkats vad kalven inte orkat med att dricka. Kvigkalven börjar kallas kviga vid ett års ålder och kallas ko efter första kalvningen. Några mellanstadier med andra benämningar, känner jag inte till.

Fähus och häststall på
40 fld. gård

ACC. N:R M. 14687:9.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

9

I gammal tid fanns ej bräddloft över stallet utan
spjällor och på dessa klöver och halm. Vanligen
stucko halmstråna ned mellan spjällorna och
det fordrades stor försigtighet med att ha stall-
lycktan tänd. Denna överbeckning av stallet
kallades "klöverstängel". Det har förekommit att
djur gått lös^{i stall}, men bara i rena undantagsfall.
Göregårdarna hade nog sedan 100 år tillbaka, foder-
gången mitt i ladugården. Men på vanliga lant-
bruk började man lämna en 25 år senare. Än den-
na ändring vidtog berodde på att man fann det
arbetsbesparande vid utfodringen. Den anordning
som lättnade tillträde och avstängning från
foderbordet kallas "regel", men lyckas ha avtagit
i bruk. I stället läggs bäspallarna högre och
något kortare, vilket tvingar djuren att läm-
na gödseln direkt i gödselrännan. När djuren
stods med huvudet mot väggen, var käftingar

fästade i de på planritningen utvisade bommarna i dessa var järnbygglar, som kunde öppnas när de skulle läggas om djurens hals och så knäppas ihop. Men även repbindsel användes. *

Strö och gödell. På slättbyggdens lantbruk användes utslutande hattn som strö under djuren i gammal tid. Nu, sedan många år, användes mycket torvströ i stallarna. Skogsbyggdens lantbruk använder också torvströ, men i gammal tid mossor och grannis. I gammal tid utgödslades bara en gång om dagen och då på morgonen. Sedan man börjat fodra med kraftfoder och rosfrukter och gödselproduktionen ökat, har man övergått till utgödsling två gånger om dagen. I gammal tid användes vid utgödsling rullbärs hopslagna av träder med trä- eller järnhjul. Sedan har man övergått till att använda rullbärs av plåt och med hjul med gummidäck. * Vid repbindsel och träklavar förekommer
noga endast i skogsbygderna.

Ovar och fjurar stodo i fähuset tillsammans med korna. I senare tid har man särskilda källar för kalvar, en källe för varje kalv. Fären fiodes ej i fähuset. Där var för varmt och fuktigt och fären fingo då lätt bölder. I de gamla kringbyggda gårdar var färahuset vid sidan om inkörsporten, med ingång i porten. Vid utfodring av sprädkalvarna hade man den spensvarma mjölken i en skål. Utfodrararen stack så fingrarna i kalvens munn, höjde ner hans nos i skålen varvid kalven började suga och fick så mjölken i sig. Efter ett par gånger förstod kalven att suga utan att fingrarna behövde stickas i hans munn. Det var nog endast i undantagsfall, som vallhunden visades i fähuset.

12) Äldstad i fähuset har nog inte förekommit, men väl i svinstall i senare tider. I många fall brukade äldre kreaturskötare ligga i fähuset.

Hushållsarbeten i fähuset, har nog inte förekommit på skånska slättbygden.

Kärl och redskap vid utfodringen. Gröning för varades i någon större bing varifrån den bars till djuren i en fodulåda och fömdes i krubborna.

Förvrigt användes korgar vid utfodring av rotfrukter och ljuga vid utfodring av haln och klöver. Kreaturen fodrades som regel inom hus från mitten av oktober till början av juni och skötses i regel av mannfolk. I gammal tid bestod utfodringen av haln, agnar och något hö. På vårsidan voro då så utmagerade och kraflösa att de i många fall fingo ha hjälp då skulle resa sig. Det kunde förekomma att då de skulle släppas ut i bete, att man fick gå en mann vid var sida och stödja dem. Djuren fodrades, under vintern, morgon, middag och kväll. Haln och agnar fick de så mycket de ville äta. Klöver fick de

i vanliga fall noga $\frac{1}{2}$ kg. pr. djur och dag. Av salt gavs saltsten att slicka efter behag. Man gav dem också hänsken salt sill som djuren gärna äts. För att mjölken skulle bli fet gav man dem under sommaren en grön bredbladig växt kallad Gosduka, blandad med salt. Men detta fick stoppas i munnen på djuren då de ej tyckte om sådant. Drank, rotfrukter och betmassa har först kommit till användning på senare tid. Utfodringen hade inte något med betäckningen att göra. Till gödsbogar utfogas hästet djur med djup bröst-korg, grund och bred bakdel. Anlag som goda mjölkare ansågs sådana djur vara, som hade grunt bröst och djup bakdel. Göddjur utfodrades med 3 à 4 kg. bl. sädesgröning minst lika mycket ^{fr}rotatis och klöver vad de ville äta. ¶

14) Nösfoder. Vid inbräffade mödar löste man av halmtaken och fodrade härmed jämte fina kvistar

från träd, om sådana fanns kring ståtbyggsgräddar.
Fattning. Fattning av djuren förekom efter morgon-
Fodringen och middagsfodringen och då släpptes
djuren lösa att dricka ur balja, eller större vatten-
ho ute vid gårdspumpen, var det ont om vatten
från gården, och det fanns någon bäck eller källa
ute på ägorna, drevs djuren dit, eller också fick
man köra hem vatten från större vattenbunna. Fatt-
net värmdes till nykabrada kor för att dessa skul-
le fortare bli befriade från efterbörden.

Fallhjon. Före enskiftet hade hela byn gemen-
sam vallare, som kallades byahöron. Efter enskiftet
hade varje åker sin vallare, som kallades "vyllehöron".

Senare, en 10-å 12-års pojke, kunde ha i lön räknat från
15 april till 1ste nov. ett par träskor, en skjorta, ett par
sprumpor och kanske ett par kronor. Fallningen bör-
jade med att han från våren till hösten skulle ha
157) upprigt med gäns, får och svin som ledade på träddan.

eller omväslande på betesmarken, om sådan fanns. Sedan säden börjat höras in, skulle djuren vaktsas på stubbåkrarna. Falkaren på herregårdar var utrustad med ringstar. Men vylchären med mindre antal djur hade bara en vanlig käpp. Falkare på stora gårdar bode i en tvåhjulig skåpvagn, som flyttades omkring med häst, allt eftersom djuren bytte om betesmark. Då djuren stallades in om nätterna, skulle hören släppa ut dem vid 4 à 5 tiden på morgonen och lingo de sedan inle släppas in förän vid solnedgång. I många fall fick hören middag och meaften buren till sig på betesmarken. Lystingsrop till djuren var vanligen ett gällt "Horsken brogä" eller "Hit här dragä". Som omväxling i arbetet ville hörar, som hade arbete i närheten av varandra, gärna komma samman och då "kyuna fyr". I glödena stektes då potatis om potatistand fanns i närheten. Falkhundar har ej nämnvärt använts på mindre gårdar.

Får vallpojken minst 10 år fick han bo i drängkam-
maren och dela säng med någon av drängarna.
Får vallpojken yngre än 10 år, ansågs han för
ung för att ligga samman med drängarna
och fick då i stället omhändertagas av pigan
på gården och dela säng med henne.

På besöksgångens början på försommaren och då
det kunde vara kyligt mot kvällarna, ville gärna
gå hem i stallet och vara på såvis lätta att dra-
gas med. Tina sidokamrater i stallet kände igen
och ordnade sig därför lätt. Fåren fingo beta
på rågbrodden, om denna visade sig vilja bli
för kraftig före vinterns början. På en del
mindre gårdar, stodo djuren fjadrade under
sommaren och släpptes inte lösa förrän efter höst-
ten. I de naturliga besöksmarkerna fanns vanli-
gen någon bäck eller källa ur vilken djuren
kunde dricka vid besöksgång.

Djurens fjuder bestod vanligen av järnkättingar, som voro delade i framtjuder och baktjuder som voro hopfästade med ett lekane, för att inte fjuderna skulle snos samman och voro omkring 4 ä 5 mt. långa och voro försedda med kättinggrimor att läggas om djurens huvud. Dessa grimor hade en platt järnbygel att läggas över djurets nacke för att inte skava hål i huden, liksom fanns en platt järnskena över djurets nos. I stället för grimor fanns i fjudret ringar, som sammanknäpptes om djurets horn. En del djur som voro besvärliga att både hålla inom inhägnad och att vakta, belades med pillor för att något hindra deras rörelser. Sådana pillor voro, hornnickor, hopppillor och sidopillor. Hornnickor var en rep. knäppt en mt. långt knäppt om djurets ena framben och huvud. Hoppilla var något kortare rep, som lades om djurets båda framben.

Fiddhillan lades om djurets båda sidoben och var den mest effektiva. På folkleksna djur bands en bred brädstump för pannan, som räckte ut förbi ögonen och gjorde att djuret inte kunde se att rusa från någon.

Uttarrendering av boskap har kunnat förekomma vid eldsolycka då djurägaren blivit utan stallplats för sina djur en längre tid. Detta har skett utan att fodervärden tagit någon ersättning för djuren, då det anses att dessa lämnat en visst gödselvärd. Mjölkkor ha ju ansetts lämna mjölk för fodret. Men det förekommer att djurägare utackorderat ~~kor~~ ungdjur från sommarbete där ståt att få till skäligt pris. I nuvarande tid kan en sommarbete för en $1\frac{1}{2}$ årigt ungdjur kosta 125 kr. mot 25 à 30 före krigsåren 1914.

Kreatursuppfödning
och kreaturshandel.

ACC. N:R M. 14687:20.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND
20.

Det har alltid förekommit att lantbrukare i större eller mindre omfattning, försökt sig på ungdjursuppfödning, särskilt dräktiga krigor till försäljning och tjurar och oxar till slakt. Oxar och tjurar köptes till stor del av ortens slaktare. Men även kreaturshandlare reste omkring i gårdarna och köpte upp djur för vidare försäljning. Men en stor del djur fördes till kreatursmarknader i Tömselhamn, Tvedestorp och Rivik. En vanligt tricks av uppköpare då en dräng kom ledande med djuret var att fråga: "Vilket är sista pris du får sälja kon för?" Var drängen något godtrogen, nämnde han kanske priset och sedan var det till att försöka pruta ned priset några tiar till med ägaren.

20 Till Tvedestorp var det från vår by minst 1,5 mil. Skulle djur ledas dit, slog man sig samman med djurförare från någon granngård för sällskapets skull.

Folkaren

Kreatursmarknader

ACC. N:R M. 14687:31.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

21.

~~Var vallpojken yngre än 10 år, ansågs~~

Till Rivik var det 3 mil från Gislöv räknat.

Dit ledde man oar. Man startade då färden
från Gislöv på e.m. dagen före marknaden
och nådde Rörum vid 10 à 11 tiden på kvällen, där
husbondefolket då ankommit med hästskjuts, med-
förande mat till folket och foder till djuren. Sedan
folket ätit och djuren fodrats och man vilat nå-
gra timmar i sommarnatten, någon sömn förekom-
nog inte i rådande marknadsstämning, börjades
färden på nytt till marknadsplatsen, där man
skulle vara framme vid 7 à 8 tiden. Fick man
inte sålt, var ej annat att göra än att fortsätta
hemfärden. Men bättre än detta sålde man dju-
ren till underpris. Efter marknadernas slut i
Timsstramn, samlades klaktarna på ett tierrställe
som kallades Klämman och där skrossades då
vill och brä om de lysande affärer man gjort.

21)